

Шварц Н. В.

м. Харків

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК
ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ФАРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті аналізується готовність студентів фармацевтичної спеціальності проявляти необхідну для здійснення фахової діяльності поведінку. Обґрунтовується необхідність використання відповідних форм і методів навчання при організації навчально-виховного процесу з метою опанування майбутніми фахівцями фармації певних моделей професійної поведінки у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін.

В статье анализируется готовность студентов фармацевтической специальности проявлять необходимое для осуществления профессиональной деятельности поведение. Обосновывается необходимость использования соответствующих форм и методов обучения при организации учебно-воспитательного процесса с целью овладения будущими специалистами фармации определенными моделями профессионального поведения в процессе преподавания психолого-педагогических дисциплин.

This article analyzes the readiness of students of pharmaceutical specialty to show the necessary behavior for the professional activity realization. The necessity to use appropriate forms and methods of teaching during the organization of educational process, and the mastery of specified models of the professional policy in the educational process of pedagogical and psychological disciplines by the future experts in the field of pharmacy is explained.

Актуальність. Спрямованість вищої фармацевтичної освіти у європейській освітній простір, яка визначається компетентністю і конкурентоспроможністю майбутнього фахівця, складні економічні умови ринку праці, зміна провідних мотивів навчання з широких соціальних на особистісні (інформованість, професіоналізм, саморозвиток, самореалізація), підвищення вимог до фахівця

фармації з боку відвідувачів аптек, зміна акцентів з виготовлення лікарських засобів на їх продаж та постійна взаємодія з клієнтом зумовлюють нові вимоги до підготовки майбутнього фахівця фармацевтичної галузі та його професійної поведінки.

Мета статті – розкрити сутність професійної поведінки фахівців фармацевтичної галузі, визначити перспективи та обґрунтувати необхідність формування професійної поведінки студентів фармацевтичної спеціальності у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць показує, що багато дослідників приділяло увагу сфері професійного становлення майбутніх фахівців та розвитку в них необхідних якостей і компетентностей, оволодіння якими зумовлює належне виконання своїх професійних обов'язків, дозволяє відстежувати та регулювати результати своєї фахової діяльності.

Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців фармацевтичного профілю висвітлена у багатьох наукових працях. Так, науковцями Л. Галій, В. Толочком тощо, досліджено питання функціонування фармацевтичної галузі та організації професійної підготовки фармацевтичних кадрів [1]. Формування відповідних професійних умінь навичок, розвиток професійної культури майбутніх лікарів висвітлено у працях В. Барухович, І. Булах, О. Бульба та ін. [2]. Зокрема питання соціальної відповідальності особистості і реальної відповідальної поведінки підкреслювали К. Муздибаєв, Н. Сатоніна [3, 4]. М.П. Лукашевич розглядає соціальні аспекти трудової поведінки фахівців різних груп [5].

Особливості професійної діяльності, концептуальні засади професійної підготовки, аналіз методів і педагогічних технологій, які сприяють якісній підготовці майбутніх фахівців фармації досліджено Л. Кайдаловою [6]. Авторкою розроблена карта компетентностей провізора, де розглядаються вимоги до професійної поведінки майбутнього провізора. Особлива увага приділяється професійному спілкуванню як складовій професійної діяльності, інтерактивна сторона якого є одним з основних зовнішніх проявів професійної поведінки. Багато праць присвячено професійній етиці працівників медико-фармацевтичних професій, де розглядаються морально-етичні питання професійної поведінки працівників відповідних галузей та вимоги до неї.

Зважаючи на вищевикладене, зауважимо, що вітчизняних публікацій, які стосуються проблеми поведінки під час здійснення

фахової діяльності недостатньо. На жаль, практично відсутні комплексні дослідження професійної поведінки майбутніх фармацевтичних працівників та засобів її формування.

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці поняття «поведінка» використовується при аналізі різних сторін життєдіяльності індивіду, та проявляється не тільки в характері, але і в емоційному ставленні, світогляді, у різних формах соціальної поведінки.

На думку Р. С. Немова «поведінка – це загальний термін що визначає рухи людини які спостерігаються ззовні, в основі яких лежать або якими керують психологічні фактори» [7, с. 149]. Також вважається, що основу поведінки організму, яка керує його активністю, складають біологічні потреби, а стимули-підкріплення викликають закріплення того чи іншого типу поведінки. Відомий учений-психолог С. Л. Рубінштейн розглядав поведінку як один з видів діяльності людини яка мотивована суспільним змістом і виражається у ставленні людини до ідеології, норм права та моральності [8, с. 165].

За сформованою традицією, в психології під поведінкою розуміють зовнішні прояви психічної діяльності. До фактів поведінки відносять: 1) усі зовнішні прояви фізіологічних процесів, пов'язаних зі станом, діяльністю і спілкуванням людей – поза, міміка, інтонації й ін.; 2) окремі рухи і жести; 3) дії як більш великі акти поведінки, що мають певний зміст; учинки – ще більш великі акти, що мають, як правило, суспільне, соціальне значення і пов'язані з нормами поведінки, відносинами, самооцінкою [9, с. 332].

Соціальна поведінка Р. С. Немовим та І. Р. Алтуїною трактується як різновид поведінки людини у суспільстві, яка розрахована на певний вплив на оточуючих людей і на суспільство в цілому. Цей вид поведінки, зазвичай, виділяється і розглядається як протилежність індивідуальній поведінці, яку розуміють як таку, яка не є пов'язаною з положенням, що займає людина у суспільстві, з тими взаємовідносинами, які у неї складаються з оточуючими людьми, і не розрахована на вплив на суспільство і інших людей [10, с. 386].

Проблема професійної поведінки висвітлена у багатьох наукових працях. Наприклад, А. Р. Фонарьов визначає три рівні здійснення діяльності: виконавчий, планування та проектування як три основні способи поведінки людини – згідно із стереотипами, згідно із стосунками зі світом та відповідно до власного

особистісного вибору на основі свободи та відповідальності. Виконавчий рівень полягає у копіюванні прикладів виконання, здатність до репродуктивної діяльності, а поведінка такого працівника обмежується лише посадовими інструкціями. На рівні планування у структурі діяльності проявляється нечітка ієрархія. На цьому рівні може виникати конфлікт розуміння та здібностей. Розв'язання цього конфлікту надає можливість працівникові перейти до третього рівня здійснення діяльності – проектування. При цьому створюється системне уявлення про діяльність, з'являється радість творчості, почуття автора праці [11].

М. П. Лукашевич розглядає трудову поведінку як комплекс цілеспрямованих і групових дій, що визначають спрямованість та інтенсивність реалізації людського фактору у процесі трудової діяльності. Він уточнює, що сучасна трудова поведінка конкретна, має здебільшого професійний характер і вимагає від людини як загальних якостей (готовність, потреба в ній, працьовитість, відповідальність тощо), так і спеціальних вмінь та навичок, добре розвинутих психофізіологічних властивостей [5, с. 44].

У загальному вигляді вимоги до професійної поведінки працівника фармацевтичної галузі представлені в етичному кодексі фармацевта як етика відносин між фахівцями та пацієнтами, дотримання вироблених суспільством моральних принципів. У цьому документі зведені напрацьовані правила професійної поведінки і етичні норми, принципи і цінності, дотримання яких є обов'язковим для кожного фахівця фармації. У подальшому, під час роботи на фармацевтичних підприємствах, в аптечних установах для забезпечення дотримання вимог професійної поведінки розробляються відповідні методи і процедури, які знаходять відображення у посадових інструкціях та формах оцінки діяльності.

У переліку кваліфікаційних характеристик професій працівників, які є специфічними для галузі охорони здоров'я, вказується на те, що провізор повинен забезпечити належну фармацевтичну опіку хворих під час відпуску безрецептурних ліків, дотримуватися принципів медичної деонтології, керувати роботою середнього фармацевтичного персоналу [12, с. 202].

Загалом, кожна професія не просто враховує спрямованість діяльності людини, але й має відповідний стандарт поведінки. Стандарти зумовлюють стереотипи поведінки у кожній конкретній ситуації. У обов'язки професійних обов'язків провізора значна їх вага припадає на відпуск лікарських препаратів та виробів медичного

призначення, прийом рецептів, надання консультацій та, за необхідністю, першої долікарської допомоги відвідувачам аптек, проведення санітарно-просвітницької роботи серед населення. Тому він повинен бути обізнаним, у першу чергу, на методиках продажу, а це суто психологія людських взаємовідносин, яка пов'язана із спілкуванням, запобіганням конфліктних ситуацій, прийняттям швидких оперативних рішень. Це зумовлює потребу у засвоєнні визначених вмій та навичок – алгоритмів поведінки з клієнтами.

Таким чином, професійну поведінку майбутнього фармацевтичного працівника можна визначити як таку, що забезпечує здатність особистості керуватися засвоєними професійними вимогами й нормативами, адекватно визначати ступінь власної відповідності тій посаді, яку вона займає, сумлінно виконувати свої професійні обов'язки, здійснювати професійно-діяльнісний контроль і професійну самоорганізацію.

Ефективність фармацевтичного ринку безпосередньо залежить від якості підготовки фармацевтів. Сучасна підготовка фахівця у галузі фармації вимагає формування в одній особі відповідального виконавця, організатора, керівника, який сприймає нові ідеї, відрізняється гнучкістю професійного мислення та ефективно адаптується до виробничих та соціальних умов які постійно змінюються. Для вирішення цього завдання багато зроблено, але не в повному обсязі вивчено питання використання у навчально-виховному процесі ефективних форм і методів формування відповідних фаховій діяльності поведінкових проявів та якостей, які забезпечують їх у працівника фармацевтичної галузі в умовах майбутньої реальної професійної діяльності. Професійно важливі якості, у свою чергу, детермінують професійне становлення людини, визначають результативність діяльності.

Одним із завдань, що вирішується вищими навчальними закладами у процесі професійної підготовки студентів, є оволодіння і наступне відтворення культурних і соціальних цінностей, накопичених у процесі трудової діяльності; залучення майбутніх фахівців у певну професійну субкультуру, а також входження у професію через засвоєння стійких соціокультурних стандартів поведінки. Завдання моделювання професійної поведінки і визначення компетенцій, які її забезпечують, є унікальним для кожного професійно-освітнього закладу і може бути вирішене тільки ним самим.

Основними чинниками, що зумовлюють професійну

діяльність і взагалі адекватну професійну поведінку для провізора – є мотиви діяльності та спілкування.

З метою з'ясування готовності студентів проявляти необхідну для здійснення фахової діяльності поведінку студентів нами були проведені дослідження: асертивності (особистісної характеристики людини, яка дозволяє їй не відступати від відповідних принципів у поведінці, зберігати «траєкторію» спілкування у різноманітних виробничих ситуаціях); суб'єктивної локалізації контролю над важливими для людини подіями, який може проявлятися у двох напрямках: інтернальному – коли людина вважає, що події, які відбуваються з нею, залежать від її особистісних якостей (компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей тощо) і є результатом її власної діяльності, та екстернальному – коли людина переконана, що її успіхи і невдачі є результатом дії зовнішніх сил (удача, випадковість, тиск оточення, інші люди тощо); організованості за допомогою тесту Є. І. Комарова; та професійної мотивації за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана.

У дослідженні приймали участь 150 студентів третього курсу навчання спеціальності фармація та клінічна фармація. Результати досліджень асертивності виявили недостатній рівень сформованості цієї особистісної характеристики у 52% досліджуваних студентів. Це означає невміння або небажання знаходити вихід зі складних, неприємних ситуацій. У подальшому, якщо майбутня професійна діяльність буде безпосередньо пов'язана зі щоденним спілкуванням із людьми, може виникнути синдром професійного вигорання, оскільки негативні емоції на роботі будуть предметом постійних негативних переживань.

У 32% досліджуваних студентів показник асертивності визначається як достатньо високий, але нерідкою є спроба зниження емоційної напруги у конкретній ситуації, яка виливається в агресію. У даному випадку виникає необхідність оволодіння методиками ефективного спілкування, які б дозволили встановлювати бар'єр на шляху чужих негативних емоцій.

Результати діагностики суб'єктивної локалізації контролю показали що 95% опитуваних студентів притаманні риси як інтерналів, так і екстерналів з невеликим зсувом у бік екстернального локусу контролю. Такі студенти проявляють епізодичність, непостійність та непослідовність у своїй поведінці, когнітивній та соціальній активності. Відповідальність є

вибірковою. У випадках, пов'язаних із ризиком, не завжди приймаються виважені і продуктивні рішення. Успішність навчання – хвилюподібна. Здатність керувати емоціями, сила волі не завжди проявляються, невисока комунікабельність.

Дослідження організованості показали, що у 98% досліджуваних ця якість виникає періодично, немає чіткої системи організації та самоорганізації діяльності, власної роботи та витрат часу.

На основі узагальнення даних про розвиненість у студентів мотивів щодо підвищення професіоналізму були отримані такі результати: високий рівень розвиненості мотивів щодо підвищення професіоналізму виявлено у 6% студентів, середній – у 58%, низький – у 34% студентів.

Важливість формування професійної поведінки зумовлюється ще й тим, що фахова компетентність людини виявляється перш за все під час здійснення нею практичної професійної діяльності. Однак ця діяльність відбувається успішно тільки в тому випадку, коли фахівець здійснює постійний самоаналіз, самоконтроль та саморегуляцію власних професійних дій і вчинків, забезпечує постійне професійне і особистісне самовдосконалення, виявляє готовність керувати собою та оптимальним чином змінювати зовнішні обставини, які впливають на його роботу.

Можна зробити висновок, що сучасні вимоги до професійної діяльності фахівця фармацевтичної галузі зумовлюють необхідність упровадження у навчальний процес відповідних форм і активних методів навчання, у яких є доцільним формування у студентів відповідної фаховим вимогам професійної поведінки.

Даний підхід базується на тому, що людина володіє здатністю навчатися поведінці, змінювати свою поведінку на основі набуття нових ціннісних ставлень, стилю мислення, мотивацій, норм та компетенцій, усвідомлення власного досвіду поведінки і нормативно-правових вимог до посадової культурної компетенції що вимагає від неї посада.

З огляду на зазначену мету нам вважається доцільним використання такої організації навчальної діяльності студентів, яка дозволить їм опанувати певними моделями професійної поведінки в ситуаціях, максимально наближених до умов реальної діяльності фахівців фармацевтичної галузі, саме під час викладання психолого-педагогічних дисциплін, тому що саме вивчення таких предметів як психологія, психологія управління, конфліктологія, психологія

спілкування надають можливість студенту проаналізувати власну особистість, прояви своєї індивідуальності у різних фахових ситуаціях та набуті вмінь ефективного спілкування та виходу з конфліктних ситуацій.

Навчальна пізнавальна діяльність має бути повністю адекватна тим практичним завданням та функціям, які студенти будуть реалізовувати у майбутній професійній діяльності, сприяти формуванню в них позитивного емоційно-особистісного сприйняття фахової діяльності. Використання активних методів навчання, таких як: розв'язування проблемних завдань (технологічних, соціальних, управлінських), ділових ігор, тренінгів, що моделюють на практичних заняттях професійно зорієнтовані ситуації, є достатньо ефективними для вирішення зазначеної проблеми. Професійно орієнтовані тренінги дозволяють ефективно розвивати професійно значущі якості особистості фахівця. Кожна професія вимагає певних психологічних реакцій, опанувати якими можна за допомогою спеціальних тренінгів, під час яких студентам пропонується не тільки отримати теоретичні знання з проблеми, а й оволодіти практичними вміннями та навичками щодо вирішення цих проблем. Це забезпечується врахуванням певних організаційних особливостей запропонованих форм занять, а саме: поведінкова комунікація; групова взаємодія; виховання її учасників, вирішення завдань діагностики (оцінки й вимірювання) якостей та поведінкових рис майбутнього фахівця, знаходження оптимальних управлінських рішень тощо. Особливе місце у роботі з майбутніми працівниками аптечних закладів займають тренінги, які доцільно проводити з метою оволодіння навичками ефективного спілкування з клієнтами аптеки. У змодельованих ситуаціях студенти засвоюють технології поведінки з покупцями різних психотипів, опановують моделі поведінки з клієнтами із сформованими чи несформованими потребами. Виконання професійної ролі зумовлює точне відтворення дій, аналогічних діям у типових умовах перебігу фахової діяльності. Причому ці ігрові дії задаються різними способами: попередньо підготовленим сценарієм, ведучими (викладачами чи модераторами гри), нормативними документами та формуються самим учасниками відповідно до їх бачення інсценованої ситуації та поставлених завдань. Ефективним засобом формування професійної поведінки є обговорення студентами етичного кодексу фармацевта як еталону поведінки під час здійснення фахової діяльності; пошук та підбірка прикладів

високоморальної та аморальної поведінки провізора; розробка системи оцінювання результатів прояву поведінки, її аналіз, обговорення можливих наслідків, включаючи й самооцінку; залучення до складання алгоритмів поведінки у типових для роботи провізора ситуаціях; створення заходів заохочення та покарання.

Таким чином, можна зробити висновки, що формування поведінкового еталону – це процес, який вимагає цілеспрямованого застосування відповідних форм і методів навчання під час підготовки сучасного фармацевтичного працівника. Очікуваним результатом є підвищення показників сформованості адекватної професійної поведінки, формування установки на активну і професійно значущу поведінку, яка передбачає готовність до виконання будь-якого професійного обов'язку, точне і неухильне дотримання вимог правових норм, формування принциповості, відповідальності, вмінь встановлювати контакти, працювати в команді, планувати свою діяльність, проявляти чуйне ставлення до пацієнтів, визнати необхідність постійного самовдосконалення та ін. Саме такий фахівець найбільшою мірою відповідає вимогам сучасних умов розвитку та функціонування фармацевтичного ринку.

Цитована література:

1. Толочко В. М. Требования к персоналу фармацевтических организаций: квалификация или компетенции? / В. М. Толочко, Л. В. Галий // Провизор. – 2009. – №3. – С. 20-22.
2. Барухович В. Я. Студентське наукове товариство у системі професійної підготовки фахівця / В. Я. Барухович // Запорозький медичинський журнал. – 2007. № 4 (Додаток). – С. 181-182.
3. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
4. Сатонина Н. Психология ответственного профессионального поведения личности : На примере работников государственных и негосударственных организаций : диссертация канд. психол. наук : 19.00.05 Самара, 2005. – Автореферат 17 с.
5. Лукашевич М. П. Соціологія праці : Підручник. – К. : Либідь, 2004. – 440 с.
6. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах : монографія / Л. Г. Кайдалова. – Х. : НФаУ, 2010.

7. Психология. В 3-х кн. Кн. 1. : Общие основы психологии : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. / Р. С. Немов. – 5-е изд. – М., 2006. – 687 с.
8. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2003. – 720 с.
9. Психологічний глумачний словник найсучасніших термінів. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.
10. Немов Р. С., Алтунина И. Р. Социальная психология: Учебное пособие.- СПб.: Питер, 2008. – 432 с.
11. Фонарев А. Р. Психология становления личности профессионала. – М., 2005. – 308 с.
12. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників : Вип. 78 «Охрана здоров'я» / МОЗ України. К., 2002. – 372 с.